

po které je nesprávná. Spokojí se s tím, neboť vidí, že se nemýlil a že chyboval jenom nedívaje se na všechny strany; nemrzíme se, že nevidíme všeho, ale neradi uznáváme, že jsme se mýlili, a snad je to tím, že přirozeně člověk nemůže vidět všeho a tím že se přirozeně nemůže mýlit na té straně, z které se dívá.“

IVAN SKÁLA

Soudružky a soudruzi, připravil jsem si delší příspěvek o některých otázkách naší literatury, který jsem chtěl přednést na tomto sjezdu. Svědčí to zřejmě o mé naivitě nebo o přehnané důvěře v to, že všem spisovatelům budou na tomto sjezdu ležet na srdci otázky, zájmy a osud literatury. Poznal jsem svůj omyl z dosavadního průběhu sjezdu. Ačkoliv například krásný a lidský projev soudruha Matušky ukázal, jak vážně, s láskou i se znepokojivými otázkami by náš sjezd mohl hovořit o problémech literatury, těchto možností sjezd zatím využil ve velmi malé míře. Brilantní, ale dosti průhledná skupinová režie řady vystoupení mne přesvědčuje, a nejen mne, protože údiv a vážné znepokojení pocítují mnozí spisovatelé v sále i kuloárech tohoto sjezdu, že tu na sjezdu má jít o něco jiného než o literaturu. To bohužel nemůže oslabit ani moudré smiřující vystoupení soudruha Goldstückerera. Co bylo řečeno, bylo řečeno a nedá se odestát. Je otázka, nakolik to prospívá skutečným zájmům literatury. Domnívám se, že málo. Byla tu nastolena řada politických otázek a vyvoláno ovzduší povrchních masových emocí, v němž bohužel zanikají logika a věcné argumenty, ovzduší, které znemožňuje střízlivé posouzení otázek a které strhuje mnohdy do neuvážených postojů, které se v některých případech dokonce rozcházejí s politikou komunistické strany a našeho státu. Já to za svou osobu odmítám a jsem přesvědčen, že to odmítnou všichni ti, kterým opravdu leží na srdci osud literatury a kteří se nechtějí stát kartami v cizí hře.

Chtěl bych říci jen několik poznámek k vystoupení soudruha Milana Kundery. Jeho vystoupení bylo jistě velmi brilantní, velmi efektní, ale já se sám, nehněvejte se, s řadou věcí nemohu smířit. Soudruh Kundera

vyslovil mimo jiné názor, že v uplynulých letech se podařilo snížit českou literaturu na úroveň planého propagandismu. Nezdá se vám to trochu přehnané paušální tvrzení? Není to sice nudné, ale tím méně je to pokus o nějaké vážné zamyšlení, nebo dokonce o dokázání této teze. Může to vypadat na poslech efektně, ale já jsem tomu netleskal. Protože v letech, o kterých mluví s tak paušálním opovržením, vznikla zároveň s knihami značně poznamenanými schematismem a jinými dobovými nemocemi i velká díla mnoha spisovatelů. O některých hovořil namátkou soudruh Hájek. A vznikly knihy většiny z nás, jak tu sedíme. Myslí soudruh Kundera, že může jednou větou odmítnout všechno to, co udělali tito spisovatelé z upřímného srdce na úrovni svých schopností? Promiňte, připadá mi to jako něco, čím by člověk škrtl ze svého života všechno poctivé, tvůrčí úsilí, které ve své dosavadní práci měl. Jako by přeškrtl celý svůj život.

Myslím, že věci vypadají trochu jinak a že jsou trochu složitější. Nedomnívám se, že všechno, co vzniklo za uplynulé dvacetiletí, je pustopustá poušť a ruiny. Nechci idealizovat skutečnost, o které jsme bezpočtykrát mluvili, nebo brát v ochranu rysy a tendence, které literaturu oslabovaly právě jako literaturu a které se přežily.

Pokusil jsem se o tom hovořit na minulém sjezdu ve zprávě, která nebyla vypočtena na nějakou efektnost. Ale postoj Kunderův mi připadá jako nepříjemně paušální, přezíravý vztah k usilování spisovatelů a nemohu k tomu mlčet.

A také s tím evropanstvím a světovostí je to přece jen trochu složitější. Můžeme hovořit, jak chceme, nevymažeme ze světa skutečnost, která existuje. Jsou přece jen dva světy, ať se to komu líbí, nebo nelíbí, a ty dva světy výrazně projevují své rysy. To musíme brát v úvahu, když hovoříme o evropanství a světovosti. To jsou věci, které pominout nelze.

Domnívám se, že touha po světovosti, pokud je vyjadřována jako program, a není jen průvodním projevem národních hodnot, silného průvodního pohledu na otázky národní a všelidské, může se snadno zvrtnout v karikaturu. Nepovažuji za světovost, že některá knížka vyjde v mnichovském nakladatelství. Tak jednoduše otázky světovosti nevidím. A vůbec ponechme toto přiznání světovosti přece jen aspoň v určité míře k posouzení budoucnosti. Bude jistě spravedlivější a přesnější než naše někdy příliš časté malé samolibosti, které se rozmáchnou do evropských póz. Myslím dokonce, že po minulých zkušenostech, při nichž jsme často i sami horlivě a ochotně celebroidali, by bylo lépe trochu více šetřit všemi těmi velikostmi a rozkvěty.

Hovoří se a hovořilo se i na našem sjezdu o rozšiřování prostoru pro literaturu. Já chci říci, že rezoluce XIII. sjezdu strany, která zhodno-

tila a ocenila výsledky našeho umění, skutečně podle mého názoru otvírá široký prostor pro další tvůrčí usilování umělců. Dokonce tak široký, že někteří lidé, kteří hesel o svobodě a širokém prostoru už dlouhou dobu polemicky využívají a někdy přímo zneužívají k vysloveně politickým kalkulacím, o rezoluci raději nemluví, snažili se ji obejít, zamlčet, nepsat o ní. Usvědčuje je totiž ze lži a vyvrací jejich oblíbené teze o úzkém dogmatickém rámci stranické kulturní politiky.

Je ovšem jasné, že stavět otázku svobody jako abstraktní, absolutní požadavek není možné. Taková, ničím, přírodou, biologickými a společenskými podmínkami nepodmíněná svoboda neexistuje, to je jen prelud. V každé společnosti existuje závislost svobody na principech a cílech této společnosti a její šíře odpovídá šíři těchto cílů; svoboda není nic absolutního. Každá společnost, i kdyby se skládala jen ze dvou lidí, nutně přináší určité omezení svobody, protože míra svobody jednoho člověka bude i tam vymezena a podmíněna potřebou svobody druhého. Nelze proto otázku svobody, nechápeme-li ji jako anarchistickou svévoli individua, vyvázat ani dnes z úsilí celé společnosti. V tom se nemůžeme ostatním složkám společnosti ani my spisovatelé nadřazovat. Jakkoliv to zní nepopulárně, a patrně řada lidí v plénu s tím nebude souhlasit, domnívám se přesto, že tomu tak je.

Bylo by samozřejmě špatné jakkoli si idealizovat skutečnost, a tedy omlouvat chyby a nedostatky, kterých máme ve své společenské praxi nemálo, nebo třeba přecházet například skutečné přehmaty v praxi Ústřední publikační správy. To samozřejmě nebudu dělat také.

Rozšiřovat prostor pro literaturu, to je neustálý proces. Je ho ale ovšem třeba vidět nejen ve vystupování proti nesprávným zásahům Ústřední publikační správy, to považuji i za svou povinnost, ale v neméně míře i proti autorské, publicistické a redaktorské neodpovědnosti, proti anarchistickým a liberalistickým představám, které svými výstřelky ve skutečnosti tento proces brzdí a ztěžují tím, že popírají, znejasňují nebo diskreditují jeho důsledně socialistické východisko.

Není na světě jistě mnoho zemí, kde je taková faktická tvůrčí svoboda provázena takovou materiální podporou tvorby a takovou demokratizací kultury, jako je u nás. O tom myslím není třeba podávat důkazy.

Nejde ovšem jen o rozšiřování svobody pro literaturu, ale především pro člověka, pro lidskou osobnost, a tu se mi zdá ovšem značnou neskromností líčit věci tak, jako by literatura a spisovatelé byli jedinou silou, která dobývá pro člověka svobodu. Nepodceňuji význam literatury v tomto úsilí, přinesla tu svůj významný podíl a přinášela ho ostatně všechna velká literatury minulosti. Ale k rozšiřování lidské svobody je zaměřeno úsilí

celé socialistické společnosti, a to je programovým cílem komunistické strany. To přece nelze popřít nějakým poukazem, byť na jakkoliv velké obtíže, nedostatky a chyby praxe. A je už úplně absurdní, jestli z některých nápodobědí, jež soustavně předkládají svým čtenářům například Literární noviny, vyplývá, jako by tuto svobodu bylo třeba rozšiřovat jaksi proti principům naší společnosti, proti „strukturám“, které se prý „rozpadají“, jaksi mimo stranu, nebo dokonce proti straně. Není to jen absurdní, je to podle mého názoru i představa dobrodružná a nebezpečná pro pozitivní rozvoj literatury a pro růst čtenářské důvěry. Protože jestli široké vrstvy našich lidí pálí chyby a nedostatky v našem životě, a je jich bohužel nemálo, a jestli mají touhu a snahu je překonávat, vidí také, a nedají si jakoukoliv demagogií vymluvit, jaké zásadní pozitivní změny a jaké podmínky dalšího vývoje lidského života přinesl socialismus, a neoddávají se také dobrodružným představám, že socialismus lze uskutečnit bez komunistické strany nebo proti ní v nějaké konfrontaci s ní. Myslím si, že je opravdu velkým humanistickým úkolem literatury usilovat o rozvoj lidské svobody a že to literatura může a má dělat jako významný faktor socialistické společnosti, jako spolubojovník komunistické strany.

V tomto smyslu je třeba usilovat o rozšiřování prostoru pro tvorbu, a nejen o rozšiřování, ale také o vyplňování a tvůrčí využití tohoto prostoru. Zdá se mi totiž, že tento prostor, jak je vyjádřen například rezolucí XIII. sjezdu, je podstatně širší, než jsme zatím dokázali vyplnit náročnou tvorbou.

Bylo by ovšem zároveň na škodu, kdyby někteří lidé rozšiřování prostoru pro literaturu chápali a pokoušeli se uskutečňovat jako rozšiřování prostoru pro své osobní nebo skupinové ambice. To by mělo ovšem pro skutečnou šíři spisovatelské svobody naopak negativní vliv a znamenalo by její omezení a ohrožení. Uskutečnění jakýchkoli monopolních mocenských ambic jedné skupiny by znamenalo, že naprostá většina spisovatelů, kteří do žádné skupiny nepatří, ale kteří mají svou nemalou čtenářskou obec a jejichž knížky bohužel nejsou na trhu, by opět a v ještě větší míře byla ve fakticky nerovném postavení, přehlížena a odsouvána na okraj.

Chtěl bych přece jen říci několik poznámek k otázkám literatury v užším slova smyslu.

Znepokojuje mne jedna věc. Značně a trvale klesají náklady knih, s výjimkou malého počtu děl, přičemž rostou náklady tzv. oddechových žánrů. A to za stavu, kdy mnoho čtenářů si stěžuje na nedostatek knih, které by jim byly blízké, a kdy čtenářská potence například na vesnici leží z velké části ladem. A to je velmi vážné. Jestliže Marx řekl, že kapitál je vztah, můžeme – samozřejmě ve zcela jiném smyslu – tento výrok

obměnit a říci, že literatura je vztah. Realizuje se totiž ve styku se čtenářem. Bez tohoto vztahu nežije a nepůsobí.

I když zmíněné jevy nejsou náležitě analyzovány sociologickým průzkumem, ukazují, zároveň s některými tlaky ekonomickými, prováděnými rysy komercialismu, na vážné poruchy v organismu kulturního života, poruchy oslabující dosavadní postup demokratizace umění, nebo svou tendencí přímo mu protichůdné. Těmto jevům je třeba včas a rozhodně čelit.

V kulturní revoluci jde o dvě stránky procesu: o cestu širokých vrstev k dobrému umění a o cestu dobrého umění k širokým vrstvám. Myslím, že jde o poruchy v té i oné části zmíněného procesu a že my spisovatelé se máme podílet na jejich odstraňování, ať už jde o poruchy vyvolané ekonomickými a organizačními otázkami, jako jsou možnosti a podmínky, které nám diktuje polygrafie, jako jsou stoupající ceny knih, nebo distribuční síť a její skutečná schopnost šíření literatury, ať už jde o všechny složky výchovně osvětové činnosti, od estetického působení ve škole a ve společenských i kulturních organizacích a institucích až po prostředky masového působení, tisk, rozhlas, televizi, nebo ať jde o některé jevy v samotném charakteru literatury.

V řadě těchto otázek převážná část úkolů nespočívá na samotných spisovatelích a vyžaduje si naléhavé pomoci stranických a státních orgánů i široké veřejnosti. V jiných otázkách ale sami mnoho zanedbáváme.

Domnívám se například, že přes značné rozrůznění literatury její diferenciaci zdaleka ještě není dostatečně široká a proporční, že je zatím stále spíše programem než plnou realizací. Že se do ní stále nevejde, abych užil metafory, i Mácha, i Tyl. A že struktura vydávané literatury stále jen velmi částečně odpovídá struktuře čtenářských potřeb a požadavků. Že tedy stále přežívají normativní tendence k jednomu modelu literatury, zvýrazňované existujícím skupinovým vydavatelským a časopi-seckým monopolem. Že v nemalém rozsahu byl pouze jeden model, kdysi zaměřený k masovému čtenáři, nahrazen jiným modelem, směřujícím ke čtenáři značně výlučnému.

Na tom má svůj značný podíl i svazový tisk. Když si například představím, že by se psala a vydávala jen taková literatura, jaká najde milost v očích Literárních novin, pak se obávám, že by bylo po veškeré diferenciaci a že by široké vrstvy kulturních čtenářů různého zaměření neměly téměř co číst.

Ale vynořují se i jiné otázky. Nemá například i odklon určité části prózy, která oslabila, nebo pomínula zřetel k syžetu, k dějovosti, zřetel-nou souvislost s malým zájmem širších čtenářských vrstev o takovou prózu a s růstem zájmu o žánry, které čtenářovu potřebu dějovosti naplňují,

byť často jen na umělecky nízké úrovni vnější napínavosti nebo prostě zajímavosti? Vždyť literatura má být, buď jak buď, i přitažlivá, zajímavá, vzrušující, v nejlepším slova smyslu zábavná, což není nijak v rozporu s obsahovou závažností a uměleckou náročností. Nuda a šed' jakéhokoli schematismu jsou jejími nepřáteli a berou jí čtenáře.

To myslím jsou také všechno otázky, nad nimiž by nebylo od věci se rovněž zamýšlet.

S rozvojem literatury roste význam experimentů, pokud nejsou jen falešným bengálem. V tomto smyslu je vlastně každá skutečná tvorba experimentem. Ale je tu i otázka literatury, která roste stranou jakékoli halasné okázalosti a jde cestou tichého a bohatého vršení – mám tu na mysli třeba poezii Miroslava Floriana nebo Zdeňka Kriebla, a tvůrce podobného typu. Ti tvoří náročné hodnoty, bohužel dosti na okraji, nebo někdy i za okrajem zájmu a odpovídajícího ocenění kritiky.

A cítím i zhusta nepříznávané právo na spravedlivé vysoké ocenění, nebo někdy i jen na zájem, které mají mnozí spisovatelé, po jejichž knihách je ustavičná široká a nedostatečně uspokojovaná čtenářská poptávka a pro které byl v poslední době vynalezen některými nadměrně sebevědomými autory potupný název „konzumní spisovatelé“, na rozdíl od nich, od spisovatelů tzv. elitárních. Ačkoliv tito tzv. konzumní spisovatelé, mezi něž jsou ať už hlasitě, nebo šeptem zahrnováni dokonce i spisovatelé významných jmen jako Otčenášek, Drda, Ptáčník, Březovský, Mináč, kteří se neorientují každý rok novými literárními módami, musejí svými knihami ve svazovém nakladatelství vydělat na vydání často velmi pomíjivé tvorby těchto svých přehlíživých kritiků.

Jsou lidé, kteří nejsou například vůbec ochotni uvažovat v kontextu soudobé české poezie třeba o díle Ladislava Stehlíka, básníka, jehož čistý talent vyzvedl kdysi Šalda, protože se domnívají, že prostý a vroucí cit k české krajině a její kráse je něco v literatuře už zcela a dávno přežitého. Samozřejmě je to poezie, která mluví ke zcela jinému typu a okruhu čtenářů než třeba hledačská poezie Holanova, ale to je právě dobře. Má proto opravdu někdo právo ji pomíjet?

A měl by nás jako cejch hanby pálit pocit, který i za některé starší spisovatele – neprávem odsunované i s mnohaletým dílem ze živého organismu současné literatury – vyjádřil umělec z jiné oblasti, velký český herec Zdeněk Štěpánek: „Připadám si jako lupen ve větru. Větev, na které visím, se neustále pohybuje a kymácí pod nárazy toho větru a já cítím, že co nejdřív spadnu. Můj strom mne už nepotřebuje.“

Není naší těžko odčinitelnou hanbou, že podobný pocit vzniká i v mysli některých významných mistrů naší literatury? A přece právě všichni ti

tvůrci, kteří dávali a dávají oddaně své dílo k rozhojnění života a krásy, teprve dohromady, ve svém celku tvoří koncert a skutečnou mnohotvárnost literatury, což by mělo být vidět i z edičních plánů a ze stránek časopisů, především svazových. Vždyť svaz, pokud jde o množství časopisů, je tisková velmoc. Bohužel velmoc, která užívá svých stránek ke všemu možnému, ale jen v minimální míře k prospěchu samotné literatury.

Literatura, jako ostatně celá kultura, není jen výsledek rozporuplného procesu, či jen sám tento proces. Je to i kontinuita tvoření, je to i vršení hodnot, které mají dlouhodobou platnost a obnovují v nových podmínkách vždy znovu svou řeč. A nepopírají se navzájem. Je tu tedy i něco, pro co se hodí to zneuctělé, v současných salonech neužívané slovo tradice. To mne napadá zvláště nad prapodivným počínáním části naší kritiky, která každoročně s mdlouby unesením intronizuje nové svaté na jednu či dvě sezony a současně ubíjí jejich jménem vše, co bylo před nimi, aby je po krátkém čase slavení opět svrhla a zavrhla ve jménu nově zbožštěného nástupníka, který sám je nad tímto počínáním obvykle upřímně nešťasten. Tak byl u nás například ve jménu Nezvala a Biebla zavrhován Halas, ve jménu Závady a Seiferta opuštěn Nezval, ve jménu Hrubína Závada a Seifert, ve jménu Holana Hrubín, už ani nevím, jak to všechno šlo po pořádku. Ačkoliv jde dokonce většinou o osobní přátele a ve všech případech o básníky takového trvalého významu, že jejich jména budou zářit na obloze české poezie jasně a svorně vedle sebe ještě dávno poté, kdy už ani nehtem vzdálené vzpomínky nikdo nezavadí o jména jejich soudčích katalogizátorů.

Je třeba, abychom se stále znovu učili kulturnímu vztahu ke kultuře a jejím hodnotám, abychom se učili je oceňovat a zařazovat i prosazovat a popularizovat. A je třeba, aby toto všechno dělal v první řadě svazový tisk. Například hovoříme o potřebě rozvíjení estetické vnímavosti a vkusu čtenářů. Chceme to od školy, chceme to od tisku, od rozhlasu, od osvěty, ale co pro to dělá sám svazový tisk, zejména Literární noviny? Ačkoli se usilovalo, aby se staly div ne povinnou školní četbou? Kolikpak je tam do měsíce otištěno například básní a prózy? Kolik věnují výkladu a popularizování tvorby našich spisovatelů? Jak ji přibližují čtenáři? A přece i toto jsou závažné funkce kritiky, které nelze naplňovat nesrozumitelným mudrováním v jakémisi zkumném jazyce, s nímž se tam občas setkáváme. Myslím, že pro tu kritiku v daleko větší míře platí to, o čem hovořil včera soudruh Matuška v souvislosti s částí literatury. Ale věc tkví ještě v něčem jiném. Utkvěla mi v paměti poznámka, kterou komentoval postoj redakce Literárních novin k literatuře významný náš prozaik, mimochodem člen jejich redakční rady: „Oni to prostě nemají rádi, tu literaturu,

ono je to nezajímá.“ Ale cožpak jsme neměli nějakého Šaldu, Píšu, Horu, kteří – a byly to nějaké osobnosti! – nepovažovali zapálené vykladačství za něco pod svou kritickou úroveň, ale za potřebnou a oddaně naplňovanou službu literatuře, kterou však opravdu měli rádi? Je proto myslím potřeba vytvořit si i ve svazu ovzduší zbavené klikaření a osobní i skupinové rivality, kdy autor neví ještě, jakou knihu napíše, ale už dopředu ví, co který kritik a časopis napíše o ní. Vždyť je u nás například jasné, že kdyby třeba Kainar psal jako Dante, jistě by našel v některém ze středověkých zákoutí Hosta do domu svého Trefulku, který by přitom případně i zahoroval proti apriorismu. Myslím, že naše literatura má dost prostoru a možností a naše země dost čtenářů, aby bylo dost místa pro všechny dobré spisovatele – pro nejrůznější spisovatele, a dokonce i pro vzájemnou odpovědnost a úctu před tvůrčím úsilím druhého.

Poslední poznámkou bych se chtěl dotknout dluhu, který máme u nás v českých zemích vůči slovenské literatuře, vůči slovenské knize. Prohlubovat a upevňovat společný kontext československé socialistické kultury znamená v podstatě rozvíjet tři stránky tohoto kontextu: upevňovat socialistický charakter a jednotné působení naší kultury, rozvíjet osobité, nezaměnitelné rysy každé národní kultury, vytvářející kontinuitu s jejím svěbytným dosavadním vývojem, a zároveň vytvářet optimální podmínky pro vzájemné inspirující působení.

Pro jednotné působení umění našich národů a pro jejich vzájemné ovlivňování má přirozeně velký význam vzájemná výměna vytvořených hodnot. V oblasti kultury bylo jistě už nemálo uděláno. Je podle mého názoru správné, že se nevzdáváme žádné cesty a nestavíme nějaké falešné dilema – překládat, nebo nepřekládat. Myslím, že je potřeba využívat toho i onoho způsobu, přičemž se domnívám, že v tomto směru je třeba splácet velké dluhy i překládání z literatur dalších národností naší země. Ale myslím, že se nemůžeme spokojit jen překládáním slovenské literatury do češtiny, že je třeba usilovat o zpřístupňování a poznávání slovenské literatury i v originále. A tu prvním předpokladem k tomu je, aby se slovenská kniha dostala v žádoucí míře i do distribuční sítě v českých zemích, abychom slovenskou knihu dostali v českých knihkupectvích v širokém výběru a aby to, co nebudou mít, byli schopni objednat. A aby hodnocení a popularizování slovenské literatury se v podstatně větší míře objevovalo také na stránkách českého tisku. Pokud tento stav nenastane, nebudeme se moci zbavit pocitu dluhu vůči slovenské literatuře, jejíž vrcholné hodnoty tak vynikajícím způsobem spoluvytvářejí kulturní kontext naší socialistické země.

To je, soudružky a soudruzí, několik skromných poznámek k otázkám, které podle mého názoru přece jen také patří na náš sjezd.